

Anima i Animus segons el *Diccionari* d'Ambrogio Calepino

JOAN TELLO

Wenner-Gren Foundations Fellow / Stockholm University

Resum: Aquesta comunicació examina la noció d'*anima* i *animus* en un diccionari que fou un referent intel·lectual durant el segle XVI: el *Dictionarium* (1502, *editio princeps*) d'Ambrogio Calepino. S'analitzaran les fonts textuais emprades per l'autor, quin/s significat/s tenen aquests dos termes en aquest lèxic (per exemple, *anima* com a principi de vida, *animus* com a principi de consciència), i quines tradicions filosòfiques gregues o llatines recull. També es farà un apunt quant a la manera de traduir aquests dos termes ('ànima', 'vida', 'alè vital'; 'esperit', 'consciència', 'ment', 'voluntat', 'ànim').

Paraules clau: *anima*, *animus*, Calepino, consciència, ment, vida.

Anima and animus according to the Dictionary of Ambrogio Calepino

Abstract: This paper examines the notion of *anima* and *animus* in a dictionary that was an intellectual reference during the sixteenth century: the *Dictionarium* (1502, *editio princeps*) of Ambrogio Calepino. The textual sources used by the author will be analyzed, as well as what meaning(s) these two terms have in this lexicon (for example, *anima* as the principle of life, *animus* as the principle of consciousness), and what Greek or Latin philosophical traditions it is building upon. A note will also be made regarding the translation of these two terms ('soul', 'life', 'vital breath'; 'spirit', 'consciousness', 'mind', 'will', 'mood').

Keywords: *anima*, *animus*, Calepino, consciousness, mind, life.

1/ Rellevància de la qüestió

En la història de la filosofia i del pensament de tradició occidental, l'estudi de la noció d'ànima ha tingut dos referents predominants: el terme grec *psychē* (ψυχή) i el terme llatí *anima*. Tanmateix, el mapa conceptual d'ànima abraça altres termes, com per exemple *thymós* (θυμός) i *phrēn* (φρήν) en grec, i *animus* i *genius* en llatí.¹ Aquesta varietat terminològica associada a la noció d'ànima provocà un ús divers dels termes *anima* i *animus* en els autors que van escriure en llatí des d'època arcaica (segle II aC) fins al Renaixement (segle XVI). La introducció de la impremta a Europa per Johann Gutenberg cap al 1450 –la seva primera impressió oficial fou la *Biblia Latina* vora el 1455 a Magúncia (ISTC ib00526000)—² va fer possible la capacitat de difondre en grans proporcions els textos dels autors antics i contemporanis escrits en llatí.³ Arran d'aquesta difusió, s'originà també la necessitat d'elaborar diccionaris que permetessin comprovar el significat dels mots llatins de manera precisa i, en conseqüència, poder assolir una compressió del contingut dels textos com més lleial millor. Així doncs, i sense proposar-s'ho, els diccionaris i la filologia es convertiren en eines indispensables al servei de la filosofia: segons com un mot fos definit, el sentit últim d'un text podria ser interpretat d'una manera o d'una altra. En conseqüència, aquesta comunicació examina com va definir els termes *anima* i *animus* el diccionari d'Ambrogio Calepino –un dels més usats durant el segle XVI– i reivindica l'estudi d'aquestes obres lèxiques com una manera objectiva de copsar de primera mà quin és el marc intel·lectual d'una època determinada.

2/ Calepino i el seu Diccionari

Tot i que el primer diccionari imprès fou el *Catholicon* del dominic Giovanni Balbi (Magúncia: Johann Gutenberg, 1460⁴ | ISTC ib00020000), i malgrat que entre el 1476 i el 1478 es publicà el *Lexikòn katà stoicheiōn* o *Lexicon Graeco-Latinum* de Giovanni Crastone ([Milà]: Bonus Accursius |

1. Cf. R. B. Onians, *The Origins of European Thought About the Body, the Mind, the Soul, the World, Time and Fate*, Cambridge: Cambridge University Press, 1951, p. 44-65, p. 93-173 (i particularment p. 168-173 sobre *anima* i *animus*).
2. ISTC = *Incunabula Short Title Catalogue*, Consortium of European Research Libraries (<https://data.cerl.org/istc>). Repositori d'incunables digitalitzats.
3. Cf. L. Hellinga, «The Gutenberg Revolutions», a S. Eliot, J. Rose (eds.), *A Companion to the History of the Book*, Hoboken: Wiley Blackwell, 2020, p. 381: «Print runs would vary according to capacity for investment and expected demand. Much remains unknown, but there is just enough documentation to know that in the earliest years an edition size of 275-300 copies was not uncommon, while in the 1490s a print run of 600 copies may have been considered normal».
4. Redactat originàriament el 1286.

USTC 760740),⁵ i el 1478 es publicà el *Vocabularius breuiloquus* de Johann Reuchlin (Basilea: [Johann Amerbach] | USTC 748529),⁶ la lexicografia i l'estudi de la filosofia assoliren un salt qualitatiu amb l'aparició del *Dictionarium* d'Ambrogio Calepino el 1502 (Reggio dell'Emilia: Dionigi Bertocchi | USTC 817774). Ambrogio Calepino (ca. 1435-1510)⁷ va néixer a Calepio (Llombardia, Itàlia) i fou monjo de l'orde augustiniana des del 1458. El seu *Diccionari* esdevingué el més popular i el més usat: en vida de Vives fou reeditat (amb revisions i ampliacions) almenys 62 vegades,⁸ i durant el segle XVI hi hagué un total de 165 edicions.⁹ Endemés, fou una font d'inspiració per al *Dictionarium siue Latinae linguae thesaurus* de Robert Estienne (París: Estienne, 1531 | USTC 146288).¹⁰

A mesura que el *Diccionari* de Calepino es reeditava, els impressors i els curadors de les edicions n'ampliaren el contingut. Tot sembla indicar que la darrera versió del text supervisat per l'autor fou imprès en l'edició del 10 de març de 1520 (Venècia: Bernardino Benali o Benaglio). Segons el títol secundari imprès a la pàg. 2r,¹¹ aquesta és l'edició més revisada (*castigatus*) i més ampliada (*locupletius*) disponible fins aleshores i per això els termes *anima* i *animus* seran examinats a partir d'aquesta edició.

3/ El contingut de l'entrada «Animus et anima»

A la pàgina 26v de l'edició del *Diccionari* de 1520 trobem l'entrada «Animus et anima» desplegada en 78 línies, entre la línia 33 de la columna esquer-

5. USTC = *Universal Short Title Catalogue: An Open Access Bibliography of Early Modern Print Culture*, Universitat de Saint Andrews (<https://www.ustc.ac.uk>). Repositori d'edicions impreses digitalitzades.
6. Cf. J. Considine, *Dictionaries in Early Modern Europe: Lexicography and the Making of Heritage*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 27-29.
7. Sobre l'autor i el diccionari, cf. A. Salvioni, *Di Ambrogio Calepino e del suo dizionario*, Bèrgam: Mazzoleni, 1839; GG. S. Rondinini, T. De Mauro, «Calepio, Ambrogio», a *Dizionario Biografico degli Italiani*, Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, vol. 16, 1973, p. 669-670; A. Labarre, *Bibliographie du Dictionarium d'Ambrogio Calepino (1502-1779)*, Baden-Baden: Valentin Koerner, 1975; A. Moss, «Dictionaries and Encyclopedias», a P. F. Grendler (ed.), *Encyclopedia of the Renaissance*, Nova York: RSA / Charles Scribner & Sons, vol. 2, 1999, p. 154; J. Considine (cit. n. 6), 2008, p. 29-31; A. M. Blair, *Too Much to Know*, New Haven / Londres: Yale University Press, 2010, p. 48, p. 122-123, p. 129-130.
8. Cf. A. Labarre (cit. n. 7), 1975, p. 13-39.
9. Cf. A. Labarre (cit. n. 7), 1975, p. 13-84; A. M. Blair (cit. n. 7), 2010, p. 48, p. 122.
10. Cf. J. Considine (cit. n. 6), 2008, p. 38-55.
11. Títol complet de la pàg. 2r, segons l'exemplar conservat a Múnic, Bayerische Staatsbibliothek (4 L.lat. 601 b): *Ambrosii Calepini Bergomatis eremitani dictionarium ex archetypo ipsius authoris manu paulo antequam ex hac uita decederet, longo castigatus ac locupletius scripto quam hactenus in publicum uenerit. Cum Cornucopiae et caeteris omnibus linguae Latinae authoribus quam diligentissime excerptum incipit.*

ra (col. esq.) i la línia 40 de la columna dreta (col. dr.). Tot i que pot sobtar que ambdós termes siguin tractats en una entrada unificada, és precisament aquest fet el que permet de presentar, ja formalment, la relació íntima entre ambdós conceptes i la dificultat d'explicar-los de forma independent.

Calepino comença indicant que «hi ha una diferència entre *animus* i *anima*: *anima* s'associa amb la vida i *animus* amb la deliberació [*consilium*], encara que els poetes han emprat aquests termes de manera impròpia».¹² En primer lloc, defineix *anima*: «En un ésser humà, l'*anima* és allò pel qual estem vius, som capaços de percebre i ens podem moure. Per tant, l'*anima* manté unides la força que vivifica, la força que mou i la força que percep. Totes aquestes característiques les compartim amb la resta d'animals: gràcies a l'*anima*, els animals es nodreixen, creixen i pareixen; a més, són capaços de moure's i de percebre».¹³ I a continuació, defineix *animus*: «En canvi, l'*animus* és allò pel qual som éssers humans, podem saber [*sapimus*] i podem entendre [*intelligimus*]. Aquesta força no prové de les capacitats de la matèria, sinó que, en tant que força immortal, és creada a partir del no-res per Déu en aquell moment, i és abocada dins el nostre cos».¹⁴

Calepino adverteix que «*animus* també s'usa en lloc d'*ingenium* ('intel·ligència natural') i *intellectus* ('intel·lecte', 'enteniment') ..., de tant en tant es col·loca en lloc de *uoluntas* ('voluntat'), *affectus* ('estat emocional') i *delectatio* ('delit') ..., de vegades en lloc d'*ira* ('ira') ..., alguna vegada en comptes de *fortitudo* ('coratge', 'força') –i d'aquí venen els mots *animosus* ('valent'), *magnanimus* ('de gran cor', 'magnànim') i *pusilanimus* ('de cor dèbil', 'pusil·lànim')».¹⁵ Quant al mot *anima*, Calepino adverteix que «s'utilitza en lloc de *mens* ('ment'), és a dir, en lloc d'*animus* ..., de tant en tant en lloc de *uentus* ('vent'), *spiritus* ('alè'), *flatus* ('bufada'), o *oris odor* ('pudor a la boca') ..., també en lloc d'*ira* ('ira') ..., i es troba en comptes d'*aqua* ('aigua')».¹⁶ Afegeix que «Varró emprà *anima* en comptes de *sonum* ('so') ..., i Virgili en comptes d'*homo* ('ésser humà', 'persona')».¹⁷

12. Col. esq., lín. 33-34: «Animus et anima in hoc differunt: quod anima sit uitae, animus consilii, licet haec a poetis abusive usurpentur».

13. Col. esq., lín. 34-38: «Nam anima in homine est qua uiuimus et sentimus, mouemur; ita ut contineat uim uegetandi, mouendi et sentiendi. Quae omnia communia sunt nobis cum caeteris animantibus: nam ipsa aluntur, crescunt et gignunt, mouentur praeterea et sentiunt».

14. Col. esq., lín. 38-41: «Animus uero est quo homines sumus, quo sapimus et intelligimus. Quae uis non est educta de potentia materiae, sed a Deo immortalis de nihilo creatur eodem tempore et infunditur in corpus nostrum».

15. Col. esq., lín. 51-52, 57-58, 68: «Sumitur pro ingenio siue intellectu ... Aliquando ponitur pro uoluntate siue affectu et delectatione ... Non nunquam pro ira»; Col. dr., lín. 1-2: «Quandoque pro fortitudine, unde animosus, magnanimus et pusilanimus».

16. Col. dr., lín. 7-8, 9-10, 19-20, 21: «Similiter anima capitur pro mente, id est, pro animo ... Aliquando pro uento siue spiritu aut flatu ... et oris odore ... Et anima pro ira ... Sumitur et pro aqua».

17. Col. dr., lín. 22-23: «Varro posuit animam pro sono ... Virgilius pro ipso homine».

Finalment, Calepino es fa ressò del fet que «en un ésser humà hi ha quatre ànimes [*animae*]: l'ànima vital, que també existeix en els cucs i gràcies a la qual els éssers són moguts; l'ànima sensorial, com la que hi ha en els animals salvatges que poden percebre tant la por com el gaudi; l'ànima intel·lectual, que només existeix en els éssers humans, que són capaços de pensar i de jutjar; i l'ànima que hi ha sota tots els éssers, l'ànima física (és a dir, natural): aquella que hi ha en els arbres i en les plantes; aquella gràcies a la qual (encara que ni els arbres ni les plantes no es mouen) tenen vida, ja que neixen, creixen i moren».¹⁸

Quant a les fonts emprades, Calepino exemplifica les definicions i els sentits dels termes amb passatges d'Agustí (*De spiritu et anima* 1, 13 [PL vol. 40, 781, 788]),¹⁹ Ciceró (*Tusculanae disputationes* 1.9.19, 1.17.40; *Cato de senectute* 21.78, 23.85), Horaci (*Carmina* 4.12.2), Juvenal (*Saturae* 12.57-59), Lactanci (*De opificio Dei* 17.2), Macrobi (*Commentarii in Somnium Scipionis* 1.13.9), Plató (citació en llatí, possiblement *Cratylus* 393e), Plaute (*Amphitruo* 673, Fr. 18 [14]; *Asinaria* 894; *Aulularia* 303; *Epidicus* 43-45), Plini el Vell (*Naturalis historia* 22.51.111), Sal·lusti (*De coniuratione Catilinae* 20.13, 51.1-4), Terenci (*Adelphoe* 324; *Phormio* 866-868), Varró (passatge no trobat) i Virgili (*Aeneis* 8.403, 11.24-25, 11.366; *Eclogae* 9.51; *Georgica* 2.134-135). És remarcable l'atribució de l'obra *De spiritu et anima*²⁰ a sant Agustí quan, de fet, l'autor fou el monjo benedictí del segle XII Alquer de Claravall (Alcherus Claraeuallensis).

4/ Comentari de l'entrada «Animus et anima»

En aquesta entrada queda palès que *animus* està relacionat amb la vida conscient: la racionalitat, la deliberació i el judici (*consilium*); el coneixement (*sapere*), l'enteniment (*intelligere, intellectus*) i la intel·ligència natural (*ingenium*); la voluntat (*uoluntas*); i tots els matisos que abraça la vida emocional (*affectus*): la ira (*ira*), el plaer (*delectatio*), el coratge (*fortitudo*). El conjunt d'aquestes característiques fan que un ésser humà sigui realment humà. Ani-

18. Col. dr., lín. 25-31: «Sciendum autem in homine quattuor animas esse: uitalem, scilicet quae et in uermibus est, qua tantum mouentur; sensualem, ut in brutis animalibus, in quibus est sensus et timoris et gaudi; intellectualem, quae est in hominibus tantum, qui et cogitare et iudicare possunt; et quae infra omnes est, physicam, hoc est, naturalem, ut ea quae est in arboribus et herbis, qua (etsi non mouentur) uitam tamen habent, cum nascantur, crescant et pereant». Qua (quae en l'original) és correcció meua.

19. PL = J. P. Migne (ed.), *Patrologia Latina*, 221 vols., París: Migne, 1844-1864.

20. Quant a l'estat de la qüestió sobre aquesta obra i l'anàlisi del contingut, cf. per exemple T. Regan, *A Study of the Liber de Spiritu et Anima: Its Doctrine, Sources and Historical Significance*, tesi doctoral, Universitat de Toronto, 1948 (disponible a www.archive.org; última consulta el 25 de març de 2025); G. Raciti, «L'autore del De spiritu et anima», *Rivista di Filosofia Neo-Scolastica*, vol. 53, n. 5, 1961, p. 385-401.

ma, en canvi, està relacionada amb la vida no conscient: el fet d'estar viu (*uiuere*), la percepció (*sentire*), el moviment (*mouere*), i la qualitat incorporària i invisible del vent i l'aire (*uentus*, *spiritus*, *flatus*). És precisament aquesta associació amb el camp semàntic d'aire' el que segurament motivà Calepino a incloure un passatge de Lactanci en què l'autor cristià explica que «*anima* i *animus* han rebut el nom a partir de *uentus*, mot que en grec es diu *ánemos*».²¹ Aquesta relació presentada per Lactanci ha estat demostrada per la lingüística comparada indoeuropea,²² i confirma el bon criteri de Calepino de tractar en una sola entrada els termes *anima* i *animus*.

L'associació d'*animus* amb vida conscient i *anima* amb vida no conscient en la producció literària i filosòfica expressada en llengua llatina es remunta al poeta Acci (ca. 170-85 aC), el qual roman fins ara el testimoni més antic sobre aquesta qüestió. En un fragment de la seva tragèdia *Epigoni* escriu: «Gràcies a l'*animus* podem saber i gràcies a l'*anima* podem gaudir [i.e. de la vida]. L'*anima* no té prou força sense l'*animus*».²³ En el segle iv dC, el gramàtic Noni Marcel introdueix el fragment d'Acci amb aquest comentari: «L'*animus* i l'*anima* es diferencien en això: l'*animus* és allò mitjançant el qual podem saber; l'*anima* és allò mitjançant el qual podem viure».²⁴ Aquest intent de distingir una ànima vital / no conscient (*anima*) i una ànima intel·lectual / conscient (*animus*) es mantingué en autors clàssics com Ciceró i Sèneca, però autors posteriors començaren a posar en dubte aquests dos principis. Així, Tertul·lià (ca. 155-220) defensa clarament que *animus* i *anima* no són dos principis diferents, sinó que l'*animus* (entès com a 'ment') és quelcom dins l'*anima*; és una mena d'instrument (*suggestus* 'cosa que proporciona') o facultat (*structus* 'cosa que estructura') de l'*anima*.²⁵

D'altra banda, en aquells contextos en què el pensament aristotèlic és expressat en llatí s'acostuma a emprar el terme *anima* amb l'afegit de quali-

21. Cf. Col. esq., lín. 62-64: «Lactantius libro de opificio: "Alii sanguinem animam esse dixerunt, alii ignem, alii uentum, unde anima uel animus nomen accepit, quod Graece uentus ἄνεμος dicitur"». Citació de Lactanci, *De opificio Dei* 17.2.
22. Cf. D. S. Wodtko, B. Irslinger, C. Schneider, *Nomina im Indogermanischen Lexikon*, Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2008, p. 307-308. De l'antiga arrel **h₂enh₁-* ('respiració', 'respirar') deriven dues arrels secundàries: **h₂anh₁-mah₂-* i **h₂anh₁-mo-*. Mentre que la primera va evolucionar cap al mot llatí *anima* (<**anamā*; 'aire', 'alè', 'ànima', 'vida'), la segona va engendrar el mot grec ἄνεμος ('vent'), el mot osc *anams* ('esperit', 'coratge'), i el mot llatí *animus* (<**anamos*; 'esperit', 'ànima').
23. Acci, *Epigoni* Fr. 274 (E. H. Warmington [ed.], *Remains of Old Latin*, Cambridge, MA: Harvard University Press, vol. 2 [1936], p. 420): «Sapimus animo, fruimur anima; sine animo anima est debilis».
24. Acci, *Epigoni* Fr. 274 (Ibid.): «Animus et anima hoc distant: animus est quo sapimus, animus qua uiuimus».
25. Cf. Tertul·lià, *De anima* 18.5 (J. H. Waszink [ed.], *Quinti Septimi Florentis Tertulliani De Anima*, Leiden / Boston: Brill, 2010, p. 25): «Praestruximus neque animum aliud quid esse quam animae suggestum et structum».

tats. Així, per exemple, Calepino al·ludeix a la teoria aristotèlica de les quatre potències de l'ànima (*psychē*) quan parla de les ànimes vital (*anima uitalis*), sensorial (*anima sensualis*), intel·lectual (*anima intellectualis*) i física/natural (*anima physica, naturalis*), que corresponen, seguint el mateix ordre, als següents adjectius qualificatius aristotèlics: *kinētikē* (κινητική), *aisthētikē* (αἰσθητική), *dianoētikē* (διανοητική) i *theptikē* (θρεπτική).²⁶ En aquesta manera d'expressar la vida conscient i la vida no conscient, *animus* equivaldria a l'*anima intellectualis* (o *rationalis*), mentre que *anima* inclouria la resta d'atributs: *anima uitalis*, *sensualis* i *physica (naturalis)*.

5/ Tradició i traducció

Segons les fonts lèxiques més completes que codifiquen la llengua llatina,²⁷ l'*animus* és una mena d'alè o aire que fa possible el pensament, la sensació i la voluntat; es pot equiparar amb 'ment', i engloba els significats dels mots grecs *psychē* (ψυχή), *thymós* (θυμός), *noûs* (νοῦς), *diánoia* (διάνοια), *logismós* (λογισμός) i *pneûma* (πνεῦμα). A més, aquest terme s'utilitza per expressar 'ànima' en oposició al cos (*corpus*) i al principi de la vida física (*anima*). No obstant això, amb el pas del temps, les característiques de l'*animus* van ser assimilades per *spiritus* o *anima*, la qual cosa és testimoniada per un passatge de Descartes en què els termes que antigament eren diferenciats pels autors clàssics són presentats pel filòsof francès com a equivalents: «*Res cogitans*, és a dir, *mens* o *animus* o *intellectus* o *ratio*».²⁸

En efecte, en les nostres llengües modernes el terme *animus* ha quedat reduït al camp semàntic de, bàsicament, els impulsos de l'ànima:²⁹ en català, *ànim* té el sentit de 'voluntat' i 'estat d'ànim', igual que *ánimo* en castellà; en anglès, *animus* expressa una emoció intensa. Segons el *DIEC2*,³⁰ *ànima* és el «principi vital dels éssers vivents, especialment de l'ésser humà» (aquest

26. Cf. Aristòtil, *De anima* 413b10-13 (M. Candel [ed., tr.], *Aristòtil: De l'ànima*, Barcelona: Fundació Bernat Metge, 2015, p. 97): «Νῦν δ' ἐπὶ τοσούτων εἰρήσθω μόνον, ὅτι ἐστὶν ἡ ψυχὴ τῶν εἰρημένων τούτων ἀρχὴ καὶ τούτοις ὥρισται, θρεπτικῶ, αἰσθητικῶ, διανοητικῶ, κινήσει | Ara per ara diguem únicament que l'ànima és el principi de les potències esmentades i es defineix mitjançant aquestes, a saber: nutritiva, sensitiva, intel·lectual, motriu».

27. Cf. *Thesaurus Linguae Latinae*, Leipzig: Teubner, vol. 2 (1906), p. 69-73, p. 89-105; A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris: Klincksieck, 2001 (4a ed. revisada), p. 34; P. G. W. Glare (ed.), *Oxford Latin Dictionary*, Oxford: Oxford University Press, 2016 (2a ed. corregida), p. 145-146, p. 148-149.

28. Descartes, *Meditationes de prima philosophia* 2.21. Segons l'edició de Ch. Adam, P. Tannery (eds.), *Œuvres de Descartes*, Paris: Leopold Cerf, vol. 7, 1904, p. 27.

29. Cf. S. Magnavacca, *Léxico técnico de Filosofía Medieval*, Buenos Aires: Miño y Dávila Editores, 2014 (2a ed. ampliada), p. 73.

30. *Diccionari de la llengua catalana*, Institut d'Estudis Catalans (última consulta a <https://dlc.iec.cat> el 15 de març de 2025).

és, precisament, el significat originari d'*anima*); però també la «seu de la intel·ligència, la voluntat i la sensibilitat» (característica que, originàriament, pertanyia a l'*animus*); i una «entitat concebuda com a substància espiritual, distinta del cos i immortal» ('ànima' també és, doncs, el terme escollit en l'oposició ànima-cos). En canvi, segons aquest diccionari, *ànim* ha quedat reduït a «l'ànima en tant que vol», és a dir, a «volença, intenció, coratge, esperit, de fer una cosa», la qual cosa és només un aspecte de l'*animus* original. Si afegim a tot això el fet que *esperit* significa el «principi de les nostres resolucions», l'*ànima* racional, pensant», i també «l'impuls dominant segons el qual obrem», ens adonem que no hi ha un equivalent automàtic i directe entre els mots llatins *anima*, *animus* i *spiritus*, i les paraules catalanes *ànima*, *ànim* i *esperit*.

En els següents dos passatges extrets de l'obra de Joan Lluís Vives (1492/3-1540) *Satellitium siue symbola* (Lovaina: Pieter Martens, 1524 | USTC 404738) podem copsar els diversos matisos que admeten els termes *animus* i *anima* (assenyalats en cursiva):

«Neminem metue innocens, nam probo *animus* nemo potest nocere».³¹

No tinguis por de ningú, si ets innocent, ja que ningú no pot perjudicar una *ànima* bona | un *esperit* bo | una *ment* bona | una *consciència* bona | una *voluntat* bona.

«Et, si corpori noceat, hactenus nocet ut *animam* ex eo ... emittat».³²

I, si algú fa mal al cos, el malmet prou per tal de fer-ne sortir l'*alè vital* | la *vida* | l'*ànima*.

Segons els matisos ara esmentats, una locució llatina com *ex animo meo* no té, en el fons, un significat tan unívoc com aparentment pot semblar: no només pot significar 'des de la meua ànima', sinó també 'des del meu esperit', 'segons el meu enteniment', 'segons la meua ment', 'des del meu cor', 'a causa de la meua voluntat', 'des de la meua consciència', 'a causa del meu estat emocional', 'd'acord amb la meua intel·ligència natural'. Igualment, la frase *animam comprime* també admet diversos matisos: 'contingues l'alè', 'mantingues la vida', 'conserva l'ànima', o fins i tot 'reprimeix [aquella] persona'.

6. Cloenda

De la mateixa manera que és difícil descriure amb paraules pròpies allò que sent una altra persona, així també és difícil d'expressar en la llengua

31. Vives, *Satellitium siue symbola* 90 (J. Tello [ed., tr.], Joan Lluís Vives: *The Satellitium siue symbola or The squadron of symbolic maxims*, Ginebra: Droz, 2023, p. 122).

32. *Idem*.

pròpia allò que és dit o escrit en una altra llengua. La traducció és sempre una aproximació insatisfactòria que sovint ha de ser contextualitzada amb una generosa nota a peu de pàgina o una Introducció que expliqui el sentit original dels termes usats i la problemàtica que hom troba a l'hora de traduir-los.

La qüestió de com les nocions d'«ànima», 'principi vital' i 'principi de consciència' han estat expressades en la tradició literària i filosòfica escrita en llengua llatina és important per entendre una mica millor la nostra naturalesa. I el fet que, freqüentment, aquests termes siguin de difícil traducció palesa la dificultat d'arribar a copsar l'essència íntima de les coses mitjançant el nostre limitat intel·lecte humà.